

Andrzej Nadolski, Andrzej Kosiorek

Szcątki zbroi średniowiecznej z grodziska w Borówku

Acta Archaeologica Lodziensia nr 32, 33-41

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ NADOLSKI, ANDRZEJ KOSIOREK

SZCZĄTKI ZBROI ŚREDNIOWIECZNEJ Z GRODZISKA W BORÓWKU

W województwie skierniewickim, nad rzeczką Ochnią, prawym dopływem Bzury, na bagnistych łąkach około 400 m na północ od wsi Borówek leży kopiec ziemny, znany w literaturze jako grodzisko stożkowate¹. Jest to nasyp w kształcie prostokąta o zaokrąglonych narożach, otoczony fosą i niskim wałem ziemnym. Wymiary podstawy nasypu wynoszą 62,5×42,5 m, przy wysokości około 6 m i powierzchni majdanu 40×22 m. Fosa posiada szerokość 8—15 m, a jej głębokość dochodzi do 1 m. Wał dookoły dochodzi do 0,5 m wysokości i 10 m szerokości u podstawy. Poza wałem, w kierunku zachodnim znajduje się drugi niższy kopiec, porośnięty kępą drzew. Wymiary jego podstawy wynoszą 60×50 m, a wysokość dochodzi do około 3 m.

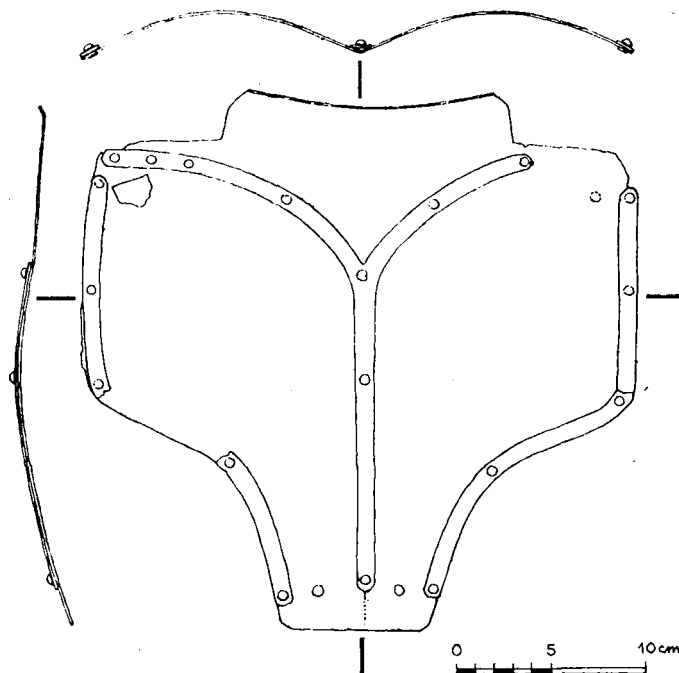
Wobec zagrożenia stanowiska przez wybieranie kamieni i ziemi, Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Skierniewicach przeprowadziło na kopcach badania ratowniczo-sondażowe dwukrotnie (w 1979 i 1981 r.). Założono ogółem 10 wykopów: na majdanie większego kopca — 8, na jego wale dookolnym — 1, na zboczu mniejszego kopca — 1. Łączna powierzchnia wykopów wyniosła 222,5 m². Dodatkowo wytyczono 3 odcinki pomocnicze.

Na majdanie wyższego nasypu, w jego części centralnej i wschodniej, ujawniono relikty fundamentów murowanej budowli, zapewne mieszkalnej (wykopy nr 04—07 i 09). Na północ od tych reliktyw natrafiono na pozostałości 2 pieców (wykopy nr 01—02 oraz odcinki A—B). Przy północno-zachodnim zboczu kopca odsłonięto fragment dalszej budowli ceglanej (wieża?).

Zgromadzony w trakcie badań ruchomy materiał zabytkowy składa się przede wszystkim z licznych ułamków naczyń ceramicznych oraz ułamków kości zwierząt domowych i dzikich. Natrafiono również na kilkadziesiąt przedmiotów żelaznych.

Wstępna analiza zaobserwowanych elementów architektonicznych pozwala uznać badany obiekt za pozostałość dworu obronnego posadowio-

¹ J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, Łódź 1953, s. 89.

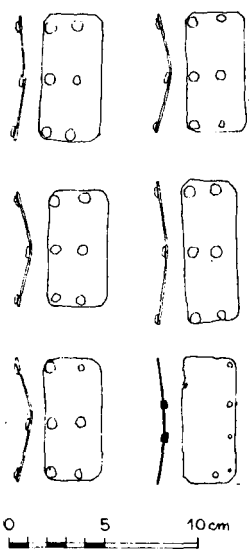
Ryc. 1. Borówek, woj. skierniewickie, grodzisko stożkowate. Naplecznik krytego kirysa płytowego

nego na kopcu. Charakter zebranej ceramiki pozwala domniemywać, że dwór funkcjonował między połową XV a początkiem XVII w.; można jednak podejrzewać, że wzniesiono go na założeniu starszym.

Wśród zabytków ruchomych z Borówka szczególne zainteresowanie budzą fragmenty zbroi. Ze względu na ich znaczenie zdecydowano się na ich wcześniejsze opublikowanie, wyprzedzające zamierzoną obszerniejszą pracę, prezentującą całość wyników uzyskanych na tym stanowisku.

Za pozostałości zbroi uznano jedną większą płytę z blachy żelaznej oraz sześć płytek mniejszych, sporządzonych z tego samego materiału. Pięć z nich, a także płytę większą, znaleziono w centralnej części majdanu, w wykopie nr 04, w warstwie szarej próchnicy, nad warstwą głazów umacniających pierwotnie zbocza nasypu. Szóstą płytkę odsłonięto w wykopie nr 01, który swym południowo-wschodnim narożnikiem przylega do wykopu nr 04. Zalegała ona około 50 cm płycej niż poprzednie. Należy dodać, że w tym samym wykopie nr 01 natrafiono również na drobne i słabo zachowane fragmenty plecionki z żelaznych ogniwek.

Duża płyta posiada zarys w przybliżeniu sercowaty. Na jej zewnętrznej (wypukłej) stronie, wzdłuż bocznych krawędzi, a także wzdłuż pionowej osi symetrii biegną, obecnie częściowo zdefektowane, listewki z blachy żelaznej, przytwierdzone nitami o nieozdobnych główkach również

Ryc. 2. Borówek, woj. skierniewickie, grodzisko stożkowate. Płytki-zbrojniki z krytego kirysu płytowego

żelaznymi. Górna krawędź płyty, uformowana w kształcie stojącego kołnierza, jest lekko wychylona ku stronie zewnętrznej. W każdym z dwóch górnych narożników płyty znajduje się pozostałość po dużym nicie (zaczepie?). Przy krawędzi dolnej, po obu stronach osi symetrii, znajduje się dodatkowo po jednym nicie, podobnym do przytwierdzających listwy przykrawędne. Ukształtowanie wewnętrznej (wklęsłej) strony płyty stanowi negatyw ukształtowania powierzchni zewnętrznej.

W prawo od pionowej osi symetrii (patrzac od strony zewnętrznej) na powierzchni blachy widoczne jest uszkodzenie. Zdjęcie rentgenowskie wykazało, że uszkodzenie to, drążące na wylot blachy, powstało w wyniku uderzenia ostrym przedmiotem, skierowanym od strony wewnętrznej ku zewnętrznej. Na obu stronach nie dostrzeżono żadnych znaków ani ornamentów; nie ujawniło ich też zdjęcie rentgenowskie.

Wymiary obiektu w cm:

największa szerokość	29
największa wysokość	27,5
szerokość listewek przykrawędnych	1—1,2
grubość blachy	około 0,25
grubość blachy listewek przykrawędnych	około 0,2
średnica główek nitów małych	około 0,4—0,7
zachowane wymiary główki nitu dużego (zaczepu?)	około 2,1 × 1,5

Wszystkie małe płytki mają kształt prostokąta o zaoblonych rogach. Na pięciu z nich widać po sześć jednakowo, parzyście rozmieszczonych nitów, płytki te w połowie swej długości posiadają słaby załom poprzeczny.

Ich wymiary w cm wynoszą:

$7,5 \times 2,8$; $6,65 \times 3,2$; $6,5 \times 3,1$; $6,25 \times 3,1$; $6,2 \times 3,15$;

grubość blachy około 0,2;

średnica główek nitów około 0,7—0,2.

Szósta płytką nie posiada załomu i wykazuje ślady po czterech nitach umieszczonych odmiennie niż na poprzednich pięciu. Jej wymiary w cm wynoszą $6,6 \times 2,8$, przy grubości blachy takiej, jak u pozostałych; średnica zachowanej główki nita wynosi około 0,7 cm. Stan zachowania wszystkich fragmentów jest dość dobry, bez większych ubytków i odkształceń.

Z wszelkim prawdopodobieństwem można przyjąć, że mamy tu do czynienia ze szczątkami zbroi, a ściślej części zbroi typu określanego przez polską literaturę przedmiotu jako „kirys płytowy kryty”. Pod określeniem tym rozumiemy ochronę tułowia złożoną z licznych żelaznych lub stalowych płytek-zbrojników połączonych między sobą i pokrytych wspólną powłoką z tkaniny lub skóry. Przyjmujemy przy tym, że naplecznik, a zwłaszcza napierśnik jest sztywny, zbudowany z odpowiednio ukształtowanych dużych płyt. Ich zastosowanie decyduje o nazwaniu tego rodzaju ochrony „kirysem”, w przeciwieństwie do innych odmian, skonstruowanych wyłącznie ze zbrojników mniejszego formatu, a co za tym idzie — elastycznych i w związku z tym zaliczanych do pancerzy². W wy-

² Polska, a w mniejszym stopniu i pozapolska terminologia uzbrojenia ochronnego z czasów bezpośrednio poprzedzających ukształtowanie pełnej zbroi płytowej jest wciąż jeszcze mało precyzyjna. Kolejne próby jej uściślenia nie w pełni zadowolają. Generalnie biorąc sądzimy, że słuszne jest odróżnienie „krytych kirysów” folgowych lub płytowych od „krytych pancerzy”, których ostatecznie ukształtowaną formą jest brygantyna. Granice między poszczególnymi kategoriami są oczywiście płynne, co tym bardziej komplikuje sytuację. O ewolucji poglądów w literaturze świadczą m.in.: Z. Stefańska, *Pancerze w Polsce średniowiecznej*, „Muzealnictwo Wojskowe”, t. 2: 1964, s. 73—140, gdzie mowa o „pancerzach zbrojonych od spodu”, wśród których wyróżnia się zestawione z drobnych płytek brygantyny oraz nieokreślone konkretną nazwą okazy zaopatrzone w płytę napierśną (s. 139); A. Nadolski, *Hełm i fragmenty zbroi z XIV wieku znalezione w Siedlątkowie nad Wartą*, [w:] *Studia do dziejów dawnego uzbrojenia i ubioru wojskowego*, cz. 4, Kraków 1969, s. 5—24, gdzie niewątpliwy kryty kirys z Siedlątkowa o wykształconym, płytowym napierśniku niesłusznie nazwano „brygantyną” (s. 12—13); Z. Żygulski, *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1975, gdzie na s. 139 termin „brygantyna” zarezerwowano „dla zbroi złożonej z drobnych, cienkich, prostokątnych płytek”, ale nie podkreślono różnicy między krytym kirysem folgowym (w rodzaju znalezionych pod Visby) a krytym kirysem płytowym zaopatrzonym w wyodrębniony napierśnik (s. 104); podobnie O. Gamber, *Glossarium Armorum, Arma Defensiva, Tabulae*, Graz 1982, tabl. 65, 3—4 oraz tekst; A. Nadolski, J. Teodorczyk, Z. Żygulski, *Glossarium Armorum, Arma Defensiva* (wydanie polskie), Graz 1981, s. 25; bardziej sprecyzowany pogląd: A. Nadolski, M. Głosek, L. Kajzer, *Broń średniowieczna z ziem polskich. Katalog wystawy*, Łódź 1978, s. 48; A. Nadolski, E. Grabarczykowska, *Militaria z grodziska w Plemiętach. Uzbrojenie ochronne*, [w:] *Plemięta, średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej* [w druku];

padku odkryć z Borówka dużą płytę identyfikujemy z górną płytą naplecznika, chroniącą górną część grzbietu. W małych płytkach widzimy łuski-zbrojniki, które uzupełniały dalsze partie kirysu. Nity i listewki przykrawędne spajały metalowe części zbroi z pokrywającą je i wiążącą powłoką ze skóry lub tkaniny. Próby odszukania resztek tej powłoki pod przykrawędnymi listewkami na płycie naplecznika nie dały wyników pozytywnych. Duże nity widoczne w obu górnych narożnikach płyty naplecznej są śladem wiązań łączących naplecznik z napierśnikiem.

Biorąc pod uwagę okoliczności odkrycia, a także sam charakter konstrukcji kirysów i pancerzy krytych, można by ewentualnie dopatrywać się w znaleziskach z Borówka pozostałości dwóch różnych kompletów. W rzeczywistości pochodzą one według wszelkiego prawdopodobieństwa z jednego i tego samego kirysu, a ściślej — z tego samego naplecznika. W każdym razie mamy tu do czynienia tylko ze stosunkowo niewielką częścią pierwotnej całości.

Znalezisko, aczkolwiek fragmentaryczne, jest jednak cenne. Średniowieczne kirysy kryte są w Polsce dobrze znane z ikonografii³, ale na ich oryginalne, pełniejsze relikty natrafiono dotychczas tylko dwukrotnie:

o trwających nieporozumieniach świadczą: A. Swaryczewski, *O zbroi z Siedlątkowa i o krakowskim płatnerzu Mikołaju*, „Mówią wieki”, 1981, nr 2, s. 14—17; A. Nadolski *List do Redakcji w sprawie artykułu A. Swaryczewskiego*, „Mówią wieki”, 1981, nr 9, s. 36—37; A. Swaryczewski, *O zbroi z Siedlątkowa raz jeszcze*, „Mówią wieki”, 1982, nr 2, s. 35—36. W literaturze zagranicznej pogląd zgodny z naszym obecnym: L. G. Boccia, E. T. Coelho, *L'arte dell'armatura in Italia*, Milano 1967, s. 131, gdzie nazwa „brygantyna” zarezerwowana jest wyłącznie dla krytego pancerza zmontowanego z małych płytek (*sorcotto armato di lamella*), podczas gdy inne formy krytej ochrony tułowia określono jako *corazzina*. Mniej jednoznaczne stanowisko: Cl. Blair, *European Armour ca 1066 to ca 1700*, London 1958, s. 58—59. Ostatnio wystąpiła wśród polskich badaczy tendencja do określania krytego kirysa folgowego nazwą „płaty”, mającą uzasadnienie w terminologii tradycyjnej i najlepiej odpowiadającą obcojęzycznym, odnośnym terminom „cotte de plates” (franc.), „coat of plates” (ang.), „Plattenrock”, „Platte” (niem.). Nazwa „kirys kryty” pozostałaby wówczas wyłącznie na określenie ochrony tułowia, wciąż jeszcze osłoniętej tekstylną lub skórzaną powłoką, ale zaopatrzonej w płytowy napierśnik jednolity, lub zbudowany ze sztywno spojonych, dużych blach. Po odrzuceniu powłoki kirys kryty przekształcił się w „biały” kirys płytowy. A. Nadolski, J. Dankowa, *Uwagi o układzie i uzbrojeniu polskiej jazdy rycerskiej w latach 1350—1450*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XXVI (1963), s. 105 oraz s. 91—110.

³ Między innymi nagrobki książąt: Bolka II świdnicko-jaworskiego (około 1380 r.), Bolka I i Bolka II opolskich (około lat 1380—1382), Bolka III opolskiego (około lat 1380—1382), porównaj: Z. Wawrzonowska, *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV w.*, Łódź 1976, s. 112—114, tabl. XV, nr. kat. 20, 21, 22, tabl. XVI, nr. kat. 18; posążek z kolegiaty wiślickiej przedstawiający Kazimierza Wielkiego (około lat 1378—1382), porównaj: L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1976, s. 70 i ryc. 11, 3.

Ryc. 3. Naplecznik z Borówka, strona zewnętrzna. Fot. Krystyna Karpińska

Ryc. 4. Naplecznik z Borówka, strona wewnętrzna. Fot. Krystyna Karpińska

w Siedlątkowie w woj. sieradzkim i w Plemiętach w woj. toruńskim⁴. W Siedlątkowie, gdzie stwierdzono płytowy napierśnik, nie udało się wyróżnić konkretnych pozostałości płytowego naplecznika, zdecydował o tym niewątpliwie bardzo zły stan zachowania całego znaleziska. W Plemiętach mamy do czynienia z kiryssem folgowym, o swoistej, odmiennej konstrukcji. Naplecznik z Borówka jest zatem unikatem w skali krajowej.

Jest on również rzadkością w skali europejskiej. Na bliskie, aczkolwiek nie całkowite analogie natknięto się w trzech tylko wypadkach. Pierwszy z nich, to okaz pochodzący prawdopodobnie z terenu Czech, przechowywany dziś przez *Okresní muzeum* w mieście Náchod, CSRS, pod nrem inw. 14 i datowany na II połowę XIV w.⁵ Drugi okaz naplecznika wchodzi w skład pozostałości krytego kirysu płytowego znalezione przy *Via S-ta Caterina* w Mediolanie, datowanych na koniec XIV — początek XV w. i przechowywanych w wiedeńskiej *Leibrüstammer*, nr kat. A 229⁶. Trzeciej i ostatniej, a szczególnie interesującej analogii dostarcza masowe znalezisko elementów średniowiecznego uzbrojenia ochronnego pochodzące z Chalkis na Eubei. Znalezisko to, przechowywane początkowo w *Museion Laographicon* w Atenach, zostało następnie częściowo wykupione przez bronioznawców amerykańskich i trafiło do nowojorskiego *Metropolitan Museum of Art*, gdzie posłużyło do zre-

⁴ Nadolski, *Hełm i fragmenty zbroi...*, s. 5—24; Nadolski, Grabarczykowska, *op. cit.* [w druku].

⁵ Z. Drobná, J. Durdik, *Jan Žižka z Trocnova, demokratické a bojové tradice naseho lidu* (katalog wystawy), Národní Muzeum v Praze, 1974—1975, s. 54, nr kat. 271.

⁶ B. Thomas, O. Gamber, *Katalog der Leibrüstammer*, Wien 1976, s. 59.

konstruowania przykładowego kompletu zbroi z około 1400 r.⁷ Wśród licznych elementów wchodzących w skład tego znaleziska zwraca uwagę płytowy naplecznik, rozmiarami i kształtem zbliżony do borówkowskiego. Zachowało się na nim obustronne tekstylne powleczenie, przytwierdzone licznymi nitami, umieszczonymi wzdłuż krawędzi. Zachował się również, wraz ze sprzączką, jeden z dwóch rzemieni spinających na ramionach naplecznik z napierśnikiem. Także i ten okaz datowany jest na schyłek XIV i początek XV w.⁸

Pochodzący z tegoż znaleziska napierśnik, a raczej jego prawa połowa, jest dla nas o tyle interesujący, że posiada przynitowaną powierzchnię powleczenia przykrawędnią listewką żelazną, podobną do tej, jaką spotykamy na płycie naplecznej z Borówka⁹. Listewki takie, schematycznie zaznaczone, widnieją również na wyobrażeniu krytego kirysu, który umieszczony jest na postumencie florenckiej figury św. Jerzego, dłuta Donatella, z lat 1416—1420¹⁰.

W świetle dotychczasowych ustaleń kirysy kryte o dwudzielnym płytowym napierśniku i jednolitym płytowym naplecznikiem, uzupełnione płytowymi nareczakami i ochronami nóg, rozpowszechniły się w Europie łacińskiej około 1370 r. i pozostawały w użyciu do początków XV w., a w krajach nadadriatyckich nawet do połowy XV w.¹¹

Do schyłku XIV w. lub pierwszych lat następnego stulecia należy też odnosić komplet, z którego pochodzi naplecznik znaleziony w Borówku. Jego pochodzenia nie potrafimy niestety określić. Mógł być importem, ale mógł też pochodzić z jakiejś pracowni krajowej. Z tą ostatnią możliwością należy się liczyć, skoro zbliżony konstrukcją i wiekiem kirys kryty z Siedlątkowa można ze znacznym prawdopodobieństwem uznać za produkt polski¹².

Do ziemnych nawarstwień kulturowych naplecznik borówkowski trafił zapewne jako nieużyteczna już część wcześniej rozproszonego kompletu. Jeśli widniejący na nim ślad po uderzeniu powstał w warunkach bojowych, to byłoby to uderzenie nie byle jakie, bo aby przebić od środka blachę naplecznika, musiało wprawdzie przeniknąć napierśnik i klatkę pier-

⁷ Ch. ffoulkes, *On Italian Armour from Chalcis in the Ethnological Museum at Athens*, „Archaeologia or Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity”, 2 seria, vol. 12, Oxford 1911, s. 381—390; Blair, *op. cit.*, s. 59; Boccia, Coelho, *loc. cit.*; L. G. Boccia, *The Chalkis Funds: Some Italian Quattrocento Items at Athen, New York and elsewhere*, Washington (USA), wrzesień 1981 (referat wygłoszony na IX Kongresie IAMAM).

⁸ Ch. ffoulkes, *op. cit.*, s. 388, tabl. LIV, 2; datowanie: Blair, *loc. cit.*; Boccia, Coelho, *loc. cit.*

⁹ Ch. ffoulkes, *op. cit.*, tabl. LIV, 3.

¹⁰ Boccia, Coelho, *op. cit.*, ryc. 38.

¹¹ Blair, *op. cit.*, s. 56—59; Thomas, Gamber, *loc. cit.*

¹² Nadolski, *Hełm i fragmenty zbroi...*, s. 5—24.

siową posiadacza zbroi. Ewentualność taka mieści się jednak całkowicie w granicach prawdopodobieństwa.

Odkrycie z Borówka zasługuje na uwagę także i dlatego, że podkreśla znaczenie, jakie dla historii średniowiecznego uzbrojenia w naszym kraju mają archeologiczne badania grodzisk stożkowatych i innych pozostałości po gródkach i dworach obronnych. Z tych właśnie stanowisk pochodzi zdecydowana większość znalezionej w Polsce broni z XIV—XV w., w tym wszystkie dotychczas wyróżnione relikty zbroi¹³. Sytuacja powyższa winna być brana pod uwagę przy planowaniu przyszłych prac badawczych z zakresu militarystyki. Warto również zastanowić się, w jakim stopniu stanowi ona odbicie rzeczywistego rozdziału zasobów broni między rozmaite stany i grupy naszego społeczeństwa w schyłkowej fazie wieków średnich. Jednocześnie odkrycie z Borówka jest następnym z kolei przykładem trudności związanych z identyfikacją archeologicznych szczątków późnośredniowiecznego uzbrojenia ochronnego. Dla jej właściwego przeprowadzenia konieczne jest skorzystanie z wyspecjalizowanego warsztatu badawczego i różnojęzycznej, przeważnie trudno dostępnej literatury przedmiotu¹⁴.

REMAINS OF MEDIEVAL ARMOUR FROM THE MOTTE AT BORÓWEK

SUMMARY

The excavations of the motte at Borówek, province of Skierniewice, yielded a number of finds, including iron remains of armour, identified as parts of a coat of plate. The find consisted of six small near-rectangular plates with rivets or rivet-holes and of a large backplate, roughly cordiform, 29 × 27.5 cm in size. On its outer side, along the edges and the vertical axis of symmetry runs a narrow iron strip of sheet iron fastened by rivets with unornamented heads. The two upper corners of the backplate bear traces of large rivets which held leather straps by which the backplate and breastplate were joined. The surface of the plate bears traces of a blow. The radiogram has shown that the blow was struck by a sharp object from the inside of the plate. Neither marks nor ornaments were observed on the plate. Nor have we detected any traces of the leather or textile covering which originally had covered the iron parts of the coat of plate.

Coats of plate are well known in Poland from iconographical sources from the last quarter of the 14th century. The only original example comes from the motte at Siedlątków, province of Sieradz (A. Nadolski, *Hełm i fragmenty zbroi z XIV*

¹³ Siedlątków, woj. sieradzkie; Spytkowice, woj. bielsko-bialskie; Plemięta, woj. toruńskie; Borówek, woj. skierniewickie.

¹⁴ W wypadku znalezisk z Borówka odkrywcy, podejrzewając iż mają do czynienia ze szczątkami zbroi, zwrócili się o opinię do Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, gdzie podejrzenia potwierdzono. Materiał został następnie przekazany Pracowni Dawnego Uzbrojenia w Zakładzie Archeologii Polski Środkowej w Łodzi IHKM PAN w celu dokonania szczegółowej analizy i identyfikacji znalezisk. Konserwację zabytków wykonało laboratorium Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

wieku znalezione w Siedlątkowie nad Wartą [A helmet and fragments of armour of the 14th century found at Siedlątków on the Warta], *Studia do dziejów dawnego uzbrojenia i ubioru wojskowego*, pt IV, Kraków 1969, p. 5—23). The poorly preserved parts of the Siedlątków coat of plate included fragments of a breastplate yet no remains of a backplate have been identified. The example from Borówek is thus the first backplate to be found in Poland.

Analogies from other European countries are few. They include a backplate from an unknown place in Czechoslovakia, now housed in the Okresni museum at Náchod, ČSRS (Z. Drobná — J. Durdik, *Jan Žižka z Trocnova, demokratické a bojové tradice našeho lidu*, Národní Muzeum v Praze 1974—1975, p. 54, cat. no 271), and a backplate that is part of the coat of plate found in Milan and kept in Leibrüstskammer in Vienna (B. Thomas — O. Gamber, *Katalog der Leibrüstskammer*, Wien 1976, p. 59). A particularly close analogy to the backplate from Borówek is provided by the example from the known find at Chalcis, published by Ch. ffoulkes, *On Italian Armour from Chalcis in the Ethnological Museum at Athens*, „Archaeologia or Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity”, 2 ser. vol. XII, Oxford 1911, p. 388, pl. LIV, 2; cf also: Cl. Blair, *European Armour ca 1066-to ca 1700*, London 1958, p. 59; L. G. Boccia — E. T. Coelho, *L'arte dell'armatura in Italia*, Milano 1967, p. 131.

Border strips similar to those on the Borówek backplate occur also on the Chalcis breastplate (Ch. ffoulkes, *op. cit.*, pl. LIV, 3) and on the representation of a coat of plate on the pedestal of the Florentine figure of St George which is the work by Donatello dating from 1416—1420 (L. G. Boccia — E. T. Coelho, *op. cit.*, fig 38).

All the analogies, preserved in original, date from the end of the 14th and early 15th century. The Borówek example should be assigned to the same period.